

Skladba Lukáčovy skladby

František Všeticka

The Composition of the Poem by Lukáč

Litikon, 2025, Vol. 10, No. 2, pp. 13-19

Emil Boleslav Lukáč wrote his poem *The Pillar of Shame* in 1940-1957. The symbol of the pillar of shame is an imperfective motif, which has a share in the contrastive principle of this poem, in composition, the emphasis is put on the structure of the verse, in particular the refrain, the resuming and alliterative verse. The composition also has an autobiographic character, with the poet in the role of the narrator.

Keywords: Emil Boleslav Lukáč, poem, poetry, contrastive principle, resuming verse, motif

Emil Boleslav Lukáč patří k tomu druhu básnických tvůrců, kteří po údobí krátkých lyrických textů tíhli k rozměrnějším básnickým plátnům. Báseň tohoto druhu, nazvanou *Stĺp hanby*, stvořil v obsáhlém čase 1940–1957; část této skladby, 1. až 5. zpěv, publikoval roku 1940 v časopisu *Elán*, po dvacetiletém zákazu ji zařadil do výboru ze své tvorby nazvaném *Hudba domova* (1965). Za čtyři roky nato se stala součástí sbírky *Parížske romance* (1969). O něco později se k útvaru poemy vrátil v *Óde na poslednú a prvú*, jež byla pojata do stejnojmenné sbírky z roku 1967. Tendence k rozsáhlejšímu básnickému textu se projevuje u nejednoho z jeho vrstevníků, např. u Jána Poničana v jeho skladbě *Divný Janko*. U generačně mladších pak kupř. u Štefana Žáryho v poemách *Múza oblieha Tróju*, *Svetojanský sen* a *Leto nášho dospievania*.

E. B. Lukáč podal ve *Stĺpu hanby* svou osobitou básnickou vizi své doby a v neposlední řadě též svou biografii. Básník v něm prochází událostmi první půle 20. století a poukazuje na jeho nedostatky a neštěstí. Jeho vize světa je převážně negativní. Sám si této skladby velice vážil a v předmluvě ke sbírce *Parížske romance* o ní napsal: „To sa týka najmä mojej veľkej básne *Stĺp hanby*, ktorá podľa mojej mienky je u nás jediným, osamelým pokusom syntetizujúceho pohľadu a dosiaľ nebola dostatočne ani povšimnutá ani zhodnotená. A jednako mi na nej azda najviac záleží, veď je po každej stránke dokumentom“ (Lukáč, 1969, s. 8). Tato slova třeba brát s nemalou vážností, neboť jakýmkoliv úvodům ke svým pracím se autor víceméně vyhýbal.

Titulní symbol sloup hanby představuje zároveň ústřední motiv skladby. Je jím až do 9. zpěvu, kdy se názorová a dějová linie díla začíná komplikovat (poema zahrnuje celkem dvanáct zpěvů). Motiv má převážně společenský charakter. Děje světa mají podle E. B. Lukáče hanebný, pochmurný ráz, autor *Spevu vlkov* je posuzuje ponejvíce jako skeptik. Sloup hanby mu ztělesňuje všechna negativa doby, kterou prožil. Řeč je o něm od prvopočátku, přesněji od incipitu:

Zažltlé listy, mŕtve zápisy
svedčia o tebe, tvojom jestvovaní.

V 7. zpevu je motiv např. výstižně spjat se seznamy mrtvých z první světové války:

Vyryté mená, dosť som postával
pod podstavcami vašich stĺpov slávy.
Zoznamy príšerné z nich poznával,
stĺp hanby je to vlastne popolavý.
Za každým riadkom utajený ston
až dosiaľ šepce: Kto bol vinníkom?

Básník nemíří jen na společenskou situaci, poukazuje také do uměleckých řad, patrně rovněž na svoji tvorbu: „Hanbou je tvoje čisté umenie!“ Lukáčova přílišná sebekritičnost byla nepochybně dobově podmíněna, básník svou skladbu dokončil v padesátých letech (na druhé straně však knižně vyšla v relativně volnějších časech).

Sloup hanby je ústřední a výchozí výraz, proto jím verš obvykle začíná. Konkrétně v 1. zpěvu, kde se vyskytuje celkem šestkrát a vždy v posledním verši strofy:

ku stĺpu hanby, keď nie do chládku (2x)
ku stĺpu hanby – to je slohové
Teda stĺp hanby. To je iná vec.
ku stĺpu hanby zviazať, do želiez
stĺp hanby, ta sa v pranie, ku kladám.

Třikrát pak stěžejní motiv uzavírá jednotlivé zpěvy, 2., 7. a 12. Dvanáctý zpěv je zpěv koncový, ústřední motiv tak ukončuje celou skladbu:

Nech stĺpy hanby ľudstvo prekreše
na kariatídy slávy, prístrešie.

Motiv v závěru končí podmíněně – nechť se sloupy hanby promění v něco lepšího a užitečnějšího. Jde tedy o imperfektivní motiv, jenž není v textu ukončen (a v reflexivní básni ukončen ponejvíce nebývá).

V 9. zpěvu E. B. Lukáč jako protiklad k sloupu hanby vztyčil sloupy krásy. Proti singuláru hanby plurál krásy:

Vy stĺpy krásy, bez nich je len čmud
vyhorenísk a priepasť s koncom krušným.

Uprostřed 9. zpěvu vložil básník obě tyto představy hned vedle sebe:

Spev stĺpov, napísal mi Valéry,
spev hanby – tiso sa mi na pery.

Od tohoto okamžiku dostává poema zjevný kontrastní ráz, jinak řečeno stěžejním principem skladby se stává princip kontrastní.

Symbol zpěv sloupů převzal E. B. Lukáč od Paula Valéryho, jehož stejnojmennou báseň přeložil a jako poslední, vrcholící ji zařadil do svého výboru z francouzské poezie, který nese název *Kvapky z perlete* (1968). Je příznačné, že ji tam zařadil jako poslední, své odůvodnění jednoznačně vyjádřil v doslovu k výboru: „Náročky som skončil Paulom Valérym, lebo jeho jedinečná báseň Spev stĺpov je ozaj akoby symbolizujúcim klenobným zavŕšením jednej kulturno-civilizačnej epochy. Potom už znova začnú tragédie“ (Lukáč, 1968, s. 209).

Stěžejní kontrast mezi sloupem hanby a sloupy krásy doprovází E. B. Lukáč řadou dílčích protikladů. V některých případech tvoří tyto dílčí kontrasty dvojverší nebo trojverší. V 2. zpěvu:

Nie nové – monotónna starina.
Nie horský prameň, iba – barina.

V 11. zpěvu:

Trpelo telo, trpel všade duch,
cnosť zločinom a zločin cnosťou zvaný.
Hrdina katom, kat zas hrdinom.

Pozoruhodné je dvojverší z 2. zpěvu, nedošlo totiž ještě k dominantnímu kontrastu (ten až v 9. zpěvu) a už se vrší kontrasty dílčí.

Kontrastní vidění světa provází Lukáčovu poezii téměř od počátku. Konstatoval to v souvislosti se sbírkou *Křižovatky* už Miloš Tomčík, jenž je však shledával ve sféře ideové: „Vody jeho básnické tvorby sa znova rozčerali bojom medzi absolútnymi filozofickými a mravnými kategóriami na jednej strane a na druhej relativistickým nazeraním na svet“ (Tomčík, 1965, s. 326).

V neposlední řadě třeba dodat, že protikladný pocit nebo stav se objevuje přímo v titulech Lukáčových sbírek – viz *O láske neláskavej*, *Óda na poslednú a prvú*.

Kontrastní ráz proniká i do refrénu skladby, jenž je založen na protikladu mezi Kapitálem a Evangelie. Poprvé se objevuje v 7. zpěvu:

Odpoveď na otázku páriu:
v Kapitáli, či v Evanjeliu?

Většinou se vyskytuje ve zpěvech dvakrát – konkrétně ve zpěvech 8., 10., 11. a 12., kde vždy uzavírá strofu. Výjimku představuje 10. zpěv, jenž je kontrastním refrémem uzavřen:

Po strastiach odtiaľ kynie féria
Kapitálu i Evanjelia?

Lukáčův častý důraz na Evangelium svědčí o jeho duchovním zaměření – studoval evangelické bohosloví v Bratislavě a v Paříži a krátkou dobu působil na Slovensku jako administrátor

evangelické církve. Lukáčův *Kapitál* má v jeho básni obecný ráz, v nejednom případě však měl na mysli také *Kapitál* Marxův (viz citát ze 7. zpěvu), což na dlouhá léta znemožňovalo zveřejnění poemy. Šlo o nepřijatelný kontrast.

Refrén je verš (nebo dvojverší), jemuž přikládá básník nemalý význam. Za ojedinělou básníkovou zvláštnost třeba považovat jeho zdůrazňování závěrečného verše strofy, jemuž často dává ráz resumé; osamostatňuje jej, tvoří z něho jednu větu. Jde o resumový verš, v šestiveršových strofách, na nichž je vybudována celá skladba, vždy verš poslední. Ve 4. a 10. zpěvu se vyskytuje čtyřikrát, v 11. zpěvu pětkrát. K nejpočetnějšímu výskytu dochází v 6. zpěvu, kde se objevuje osmkrát. Je to dáno tématem, první světovou válkou, do níž musel E. B. Lukáč jako maturant narukovat a sloužit novému císaři pánu. Ze všech osmi případů viz strofu desátou:

Zburcovaného krupobitím diel
v prísahu skrivenú ma prinútili
a hodeného na hromadu tiel
jak bábku na povrázku pohodili.
Pajáca pripravili na atak.
Mater? Tá zamdlievala pri vratách.

Neméně závažný je resumový verš tam, kde jde o další společensky významné akty. V 10. zpěvu podtrhuje resumový verš nástup nacismu:

I za priateľstvo medzi národmi,
vznešené súručenstvo plodonosné,
nedeliteľný medzinárodný
mier, zaručený v Ženeve i v Moskve.
Tak blúznil ubohý ten kalika.
A na obzore rástla svastika.

V 11. zpěvu mají obdobný charakter závěrečné verše první a druhé strofy:

A kapitulácia ostudná.
O naše telo kocky metali.

Resumový verš se navíc na začátku poemy spojuje se stěžejním motivem: „Teda stĺp hanby. To je iná vec.“ Lukáčův důraz na verš se výjimečně projevili i v akcentaci aliteráčního verše: „Zo zástav zdrapy, zdrapy zmluvných slov.“

Formální volbě zde odpovídá volba sémantická, verš se objevuje tam, kde E. B. Lukáč zdůrazňuje zradu západních spojenců, zejména Francie, na konci třicátých let.

Stĺp hanby má výrazný autobiografický charakter, což autorovi umožňuje, aby ve své poemě vystupoval také jako vypravěč. Objevuje se v ní jako vypravěč personální a zároveň autorský. Jako personální vypravěč vystupuje ve skladbě přímo a jako autorský vypravěč se s ním plně ztotožňuje:

Nemaj mi za zlé, milý čitateľ,
 nech neurazí vzácnu ľahostajnosť,
 keď spomínal som teraz na mater,
 ja nechcem ni tvoj súcit, ani prajnosť.

Jako autorský vypravěč neopomene Lukáč zmínit vlastní tvorbu, zejména pak ty své sbírky, v nichž reagoval na společenské a dobové události. V 10. zpěvu:

Vystríhal před priepastou Elixír
 a nad priepastou biľagoval Moloch

V závěrečném zpěvu:

De profundis som volal Bábeldom.
 Z kazateľnice čakal na prelom.

Kazateľnou myslí E. B. Lukáč patrne snem za Tisova režimu, v němž byl poslancem. Uvedená díla zdůrazňuje básník tím způsobem, že je všechny klade do rýmové pozice.

Zmínka o koncovém rýmu je u E. B. Lukáče závažná, mimo jiné už proto, že se dotýká celkové architektiky skladby a básnickových tektonických postupů vůbec. Autor *Spovedi* vždy zdůrazňuje koncovou pozici. Jeho refrén završuje strofy a výjimečně také celý zpěv. Jeho resumový verš rovněž uzavírá strofy. A posléze celá poema ukončuje v *Parížských romancích* jejich druhý oddíl. Ve výboru *Hudba domova* ukončovala tento obsáhlý soubor. Překlad Valéryho *Spevu stĺpov* posléze uzavíral „výber z francúzskej poézie od Villona po Valéryho“ *Kvapky z perlete*. Tíhnutí k závěrečnému završení není Lukáčovou jedinou architektonickou tendencí. Doplnjuje ji středovou zaměrností – *Stĺp hanby* se nachází v *Parížských romancích* v relativním středu, totéž platí o *Óde na poslednú a prvú* ze stejnojmenné sbírky. Básník kombinuje, koncovky u něho však převládají.

Stĺp hanby ukončuje jeden oddíl *Parížských romancí*, ale zároveň je problematizuje, neboť souvislost skladby se sbírkou a jejím titulem je vágní. V poemě je sice připomínán Daudet a Valéry, ale jako rozhodující je v ní sloup hanby a zrady Francie z konce třicátých let, jak jej E. B. Lukáč zdůrazňuje a podtrhuje také svým aliteracním veršem. Básník vložil *Stĺp hanby* do této sbírky nepochybně proto, že po dvacetiletém komunistickém zákazu mnoho možností už neměl. Předcházela sice *Óda na poslednú a prvú*, ale tam nebyl ještě z ideových důvodů zařazen, naprosto se posléze nehodil do *Srdce pod Kaukazom*, které vyšlo krátce před tvůrčovou smrtí. Je ovšem velkou otázkou, na koho všeho Lukáčův sloup hanby ukazoval.

Z hlediska žánrového vývoje, z hlediska rozměrnějšího básnického textu, se ke *Stĺpu hanby* v poválečném období řadí příbuzné texty v předchozí sbírce *Óda na poslednú a prvú*. Sbíрка obsahuje tři takovéto skladby – vstupní sonetový soubor o deseti číslech *Vychádzka*, dále báseň *Tabule* a posléze poema, po níž byla básnická kniha nazvána. Po formální stránce je svými pravidelnými strofami *Stĺpu hanby* nejbližší báseň *Tabule*. Všechny básně sbírky postrádají dataci, přesto je víc než pravděpodobné, že vznikly po *Stĺpu hanby*. Rozdíl mezi touto poemou a trojicí z *Ódy* je značný, zmíněná trojice totiž nedosahuje uměleckých kvalit *Stĺpu hanby*. Především jich nedosahuje titulní *Óda*, která trpí nadměrným verbalismem (Andrej Kostolný,

autor monografie o E. B. Lukáčovi, se o *Óde na poslednú a prvú* vyjádřil diplomaticky: „Lyrická skratka tu prepustila miesto vodopádu, ba záplave slov opakovaných až neekonomicky, čo však prezrádza zámernosť architektonickú“ – Kostolný, 1970, s. 107). *Stĺp hanby* má proto v poválečném vývoji výjimečné postavení. Je to nepochybně dáno tím, že vznikal ještě ve čtyřicátých a padesátých letech. Představuje v podstatě spojovací článek mezi prvním a druhým Lukáčovým obdobím. Albín Bagin ve svém příspěvku o Lukáčovi praví: „V Lukáčovej povojnovjej poézii nedošlo k prestavbe noetickej základne a tiež v oblasti poetiky ostal autor v zajatí tradičných prostriedkov“ (Bagin, 1978, s. 49). Uvedená charakteristika je přesná; pokud jde o *Stĺp hanby*, ten se svými uměleckými kvalitami přiklání ještě k prvnímu období básníkovy tvůrčího vývoje.

Z morfologických prostředků, jež E. B. Lukáč ve své skladbě použil, jsou pozoruhodné dva – imperfektivní motiv a resumový verš. Pozoruhodnost imperfektivního motivu spočívá v tom, že je záležitostí především prózy. Básník udělal v tomto případě výjimku a uplatnil jej v básnickém textu. V českém kontextu jej použili např. Josef Svatopluk Machar a Fráňa Šrámek, oba sice básníci, ale imperfektivní motiv uplatnili ve svých prózách, první v cestopisném *Římu* (Všetička, 2011) a druhý ve *Stříbrném větru* (Všetička, 2005). Lukáčovo použití imperfektivního motivu je poněkud výjimečné, v daném případě také navýsost aktuální a dotírající, poněvadž motiv tohoto druhu ukazuje na přesah, možnost pokračování, tedy potenciální hrozbu spjatou se sloupem hanby. Resumový verš je z tektonického hlediska jeho protiklad, jenž něco uzavírá, ztlumuje. Mezi oběma stavebními prostředky tak panuje napětí, které přispívá k dynamice poemy. Druhý z těchto prostředků, resumový verš, představuje v poezii, a nejen ve slovenské, zvláštnost a zároveň morfologickou originalitu.

Stĺpem hanby vytvořil E. B. Lukáč jednu ze svých nejlepších básní, takovou, po níž toužil v sonetu *Taká má byť*:

Krišťálovú raz báseň, prizmaticky čistú,
dumavo dúhovú a nedotknuteľnú,
brúsenú životom v šestisten ametystu
s ostrými hranami a nerozbitel'nú...

Šestistěn ametystu byl stvořen.

LITERATURA

- BAGIN, Albín. 1978. *Literatúra v premenách času*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1978.
 KOSTOLNÝ, Andrej. 1970. *O poézii Emila Boleslava Lukáča*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1970.
 LUKÁČ, Emil Boleslav. 1968. *Kvapky z perlete*. Bratislava: Smena, 1968.
 LUKÁČ, Emil Boleslav. 1969. *Parížske romance*. Bratislava: Smena, 1969.
 TOMČÍK, Miloš. 1965. Na křižovatkách času. In: LUKÁČ, Emil Boleslav. *Hudba domova*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1965.
 VŠETIČKA, František. 2005. *Možnosti Meleté*. Olomouc: Votobia, 2005. ISBN 80-722-0218-9.
 VŠETIČKA, František. 2011. *Ariadnino arkanum*. Olomouc: Fontána, 2011. ISBN 978-80-7336-648-3.

Doc. PhDr. František Všetická, CSc.

Dělnická 29

779 00 Olomouc 9

Česká republika

fvseticka@seznam.cz